

CAROL GILLIGANOVÁ

Jiným hlasem

O rozdílné psychologii žen a mužů

portál

EDICE SPEKTRUM

Obrazy vztahu

V roce 1914 Freud v esejí *K uvedení narcismu* vyjadřuje nechuť při pomýšlení, že by měl „opustit pozorování kvůli sterilním teoretickým sporům“ (s. 280), a rozšiřuje svou mapu domény psychologie. Sleduje vývoj schopnosti milovat, kterou ztotožňuje se zralostí a psychickým zdravím, až nachází její prapůvod v kontrastu mezi láskou k matce a láskou k sobě. Když však takto rozdělí svět lásky na narcismus a „objektivní“ vztahy, zjišťuje, že vývoj mužů se tím sice značně ozřejmuje, avšak vývoj žen se ještě více zamlžuje. Tento problém vzniká, protože kontrast mezi matkou a já plodí dva rozdílné obrazy vztahů. Vzhledem k tomu, že se při rozvržení posloupnosti lidského vývoje spoléhá na takovou představivost, která má svůj původ v životě mužů, nedokáže u žen vysledovat vývoj vztahů, morálky nebo jasné vědomí já. Potíže, které nastávají, když se snaží aplikovat logiku své teorie na ženskou zkušenost, jej nakonec vedou k tomu, aby z ní ženy vyčlenil a označil jejich vztahy i pohlavní život za „neprobádanou končinu“ psychologie“. (1926, s. 212 orig.)

Problém interpretace, který zatemňuje pochopení vývoje žen, tedy pramení z odlišností, které byly pozorovány v jejich prožívání vztahů. Ačkoli Freud žil obklopen ženami a jinak toho pochopil tolik a tak skvěle, ženské vztahy mu připadaly čím dál tím záhadnější, obtížně rozpoznatelné a těžko popsatelné. Tato záhada je jednak ukázkou toho, jak může teorie zastřít postřeh, a jednak naznačuje, že ženský vývoj je zastřen určitou koncepcí lidských vztahů. Představivost vztahů utváří příběh lidského vývoje, a proto začlenění žen, které tuto představivost změní, znamená i změnu celého příběhu.

Posun představivosti, kvůli kterému vzniká problém s interpretací ženského vývoje, osvětlují morální úsudky dvou jedenáctiletých dětí, chlapce a děvčete, které ve stejném dilematu spatřují dva velmi odlišné morální problémy. Zatímco soudasná teorie jasně vysvětluje linii a logiku chlapcova myšlení, vrhá jen sporé světlo na myšlení dívčino. Volba řešení dívky, jejíž morální úsudky se vymykají dosavadním kategoriím vývojového hodnocení, má zdůraznit problém interpretace, a nikoli sloužit jako příklad pohlavních rozdílností *per se*. Dotvoření nové interpretační linie, založené na představivosti dívčina myšlení, nám nejen umožňuje vidět vývoj tam, kde dříve nebyl rozpoznán, ale zároveň nám dovoluje brát v úvahu rozdílnosti v chápání vztahů, aniž je odstupňujeme od lepších k horším.

Obě děti byly žáky šestého ročníku, chodily spolu do třídy a zúčastnily se studie práv a odpovědnosti, jejímž cílem bylo zkoumat různé koncepce vlastního já a morálky. Vzorek vybraný pro tuto studii byl zvolen tak, aby zahrnoval proměnnou pohlaví (genderu) a proměnnou věku a zároveň maximalizoval vývojový potenciál tím, že udržel na vysoké úrovni konstantní faktory inteligence, vzdělání a společenské třídy, které byly a jsou spojovány s morálním vývojem, alespoň podle měření dosavadními stupnicemi. Obě vybrané děti, Amy a Jake, byly inteligentní, s dobrými vyjadřovacími schopnostmi, a soudě podle toho, čím se chtěly stát, až vyrostou, nezapadaly do předem stanovených kategorií stereotypně vnímaných pohlavních rolí, protože Amy chtěla pracovat ve vědě, kdežto Jakea bavila víc angličtina než matematika. Avšak jejich morální úsudky zpočátku zdánlivě potvrzují známé názory o rozdílech mezi pohlavími a nasvědčují tomu, že převaha, kterou dívky mají v morálním vývoji v raném školním věku, se v pubertě ztrácí, když u chlapců dochází k rozvoji formálního logického myšlení.

Tyto jedenáctileté děti měly vyřešit jedno z řady dilemat, kterou sestavil Kohlberg. Měřil morální vývoj v adolescenci tak, že předestřel konflikt mezi morálními normami a poté zkoumal logiku jeho rozřešení. V tomto dilematu si muž jménem Heinz nemůže dovolit koupit druhý lék a zvažuje, zda jej má, či nemá ukrást, aby zachránil život své ženě. Kohlbergův standardní postup při rozhovoru začíná popisem vlastního dilematu – Heinzovy tíživé situace, manželčiny nemoci, lékárníkovým odmítnutím snížit cenu. Dále následuje otázka: „Měl by Heinz lék ukrást?“ Důvody pro krádež a proti ní jsou posléze zkoumány prostřednictvím řady otázek, které pozměňují a rozšiřují parametry dilematu tak, aby došlo k odhalení vlastní struktury morálního myšlení.

Jedenáctiletý Jake je od samého počátku přesvědčen, že Heinz by měl lék ukrást. Jestliže je dilema postaveno tak, jak je prezentuje Kohlberg, tedy jako konflikt mezi hodnotami majetku a života, Jake rozpoznává logickou prioritu života a tuto logiku používá k tomu, aby své rozhodnutí ospravedlnil:

Lidský život je přece cennější než peníze, takže když si ten lékárník vydělá jenom tisíc dolarů, tak to stejně přežije, ale jestli Heinz ten lék neukradne, jeho žena zemře. (Proč je život cennější než peníze?) Protože lékárník může získat víc peněz někdy jindy, třeba od nějakých bohatců s rakovinou, ale Heinz už svou ženu zpátky nedostane. (Proč ne?) Protože každý člověk je jiný, a proto Heinzovu ženu nejde získat znovu.

Na otázku, jestli by měl Heinz lék ukrást, i když svou ženu nemá rád, Jake odpovídá, že by ho ukrást měl, a říká, že jednak je „rozdíl mezi tím, když někoho nemám rád a když ho zabiju“, a jednak, kdyby Heinze přistihli, „soudce by si nejspíš pomyslel, že udělal správně“. Když se Jakea ptají na skutečnost, že by Heinz krádeží porušil zákon, odpovídá, že „zákony mají chyby, a nejde přece sepsat zákon úplně na všechno, co si člověk dovede představit“.

Takže Jake sice zákon bere v potaz a uvědomuje si funkci, kterou má pro zachování sociálního řádu (podle Jakea by soudce „měl Heinzovi dát ten nejmenší možný trest“), ale zároveň chápe, že zákon je vytvořený člověkem, a tudíž se v něm mohou vyskytnout chyby a může se měnit. Avšak jeho úsudek, že Heinz by měl lék ukrást, stejně tak jako jeho názor, že v zákonu mohou být chyby, je založen na předpokladu úmluvy, společenského konsenzu kolem morálních hodnot, který člověku umožňuje vědět, „co se má správně udělat“, a zároveň očekávat, že to vědí i druzí.

Tohoto jedenáctiletého chlapce fascinuje síla logiky a nalézá pravdu v matematice; podle jeho slov je to „jediná naprosto logická věc“. Morální dilema považuje za „takový matematický problém s lidmi“, a proto jej postaví jako rovnici a postupuje dál, aby přišel na řešení. Je-li totiž jeho řešení je racionálně odvozené, předpokládá, že každý, kdo se řídí rozumem, dojde ke stejnému závěru, a proto si soudce také bude myslet, že Heinz udělal správně, když kradl. Zároveň si je však Jake vědom mezí logiky. Na otázku, zda na morální problémy existuje správná odpověď, Jake reaguje, že „může být jen správný a špatný úsudek“, protože parametry jednání jsou různorodé a složité. Jako příklad toho, jak mohou činy vykonané s těmi nejlepšími úmysly skončit s katastrofál-

ními důsledky, uvádí: „Jako když třeba pustíte starou babičku v tramvaji sednout, a pak se tramvaj nabourá a to sedadlo proletí oknem, takže se to může stát příčinou její smrti.“

Teorie vývojové psychologie dobře osvětluje pozici tohoto dítěte, které stojí na křižovatce dětství a adolescence (na místě, které Piaget nazývá vrcholkem dětské inteligence) a prostřednictvím myšlení začíná objevovat širší vesmír možností. Okamžik preadolescence je zde zachycen ve spojení formálního operačního myšlení s popisem já, které je stále zakotveno ve faktických parametrech dětského světa – v Jakeově věku, bydlišti, povolání jeho otce, v podstatě toho, co má a nemá rád a jaké má názory. Avšak z Jakeova popisu sebe samého vyzáhuje sebevědomí dítěte, které dospělo, řečeno v Eriksonově terminologii, k příznivé převaze zdatnosti v dovednostech nad méněcenností: je schopný, sebevědomý a dobře zná pravidla hry – a proto jej nově objevená schopnost formálního myšlení, způsobilost přemýšlet o myšlení a logicky zdůvodňovat věci zprošťuje závislosti na autoritě a umožňuje mu samostatně nalézat řešení problémů.

Tato vznikající autonomie sleduje stejnou vývojovou křivku, jakou se snaží popsat Kohlberg v šesti stadiích morálního vývoje, která stanovil. Jedná se o třístupňový postup (vždy po dvou stadiích na každé vývojové úrovni) od egocentrického chápání spravedlnosti založeného na individuální potřebě (prekonvenční – první a druhé stadium), přes koncepci spravedlnosti zakotvenou v obecně sdílených konvencích společenské úmluvy (konvenční – třetí a čtvrté stadium) až k principiálnímu pochopení spravedlnosti, které spočívá na samonosné logice rovnosti a vzájemnosti (postkonvenční, autonomní či principiální – páté a šesté stadium). I když úsudky tohoto jedenáctiletého chlapce jsou podle Kohlbergovy stupnice klasifikovány jako konvenční, tedy jako směr třetího a čtvrtého stadia, jeho schopnost zapojit deduktivní logiku tak, aby ovlivnila řešení morálních dilemat, aby odlišila morálku od zákona a aby umožnila pochopit, že v zákonech mohou být chyby, směřuje k principiální koncepci spravedlnosti, která je podle Kohlberga totožná s morální zralostí.

Naproti tomu reakce Amy na dané dilema vytváří velmi odlišný dojem, obraz vývoje zakrnělého vinou selhání logiky, neschopnosti samostatně uvažovat. Její odpověď na otázku, zda by Heinz měl lék ukrást, působí vyhubavě a nejisté:

No, já myslím, že ne. Podle mě by se to dalo řešit i jinak než krádeží, třeba by si ty peníze mohl od někoho půjčit nebo si vzít úvěr nebo tak, ale fakt by ten lék neměl ukrást – jenže ani jeho žena by neměla zemřít.

Když je Amy dotázána, proč by Heinz neměl lék ukrást, neuvažuje o majetku ani o zákoně, ale o důsledcích, jaké by krádež mohla mít: vztah mezi Heinzem a jeho ženou:

Kdyby ten lék ukradl, mohl by tím sice svou ženu zachránit, ale taky by za to mohl jít do vězení, a kdyby se pak jeho ženě třeba zase přitížilo, už by jí nemohl sehnat další lék, a to by jí moc neprospělo. Takže by to fakt měli spolu probrat a přijít na nějaký jiný způsob, jak získat peníze.

Amy toto dilema nechápe jako matematický problém s lidmi, a vnímá je jako příběh lidských vztahů, který se odehrává ve větším časovém rozpětí. Jelikož předvídá, že žena trvale potřebuje svého muže a má o svou ženu trvalou starost, snaží se vyjít vstříc lékárníkovu požadavku tak, aby spojení zůstalo zachováno a nedošlo k jeho přetržení. Ženino přežití spojuje se zachováním vztahů, a v kontextu lidských vztahů uvažuje i o hodnotě ženina života: říká, že by bylo nesprávné nechat ji zemřít, protože „když zemře, ublíží to hodně lidem a jí taky“. Amyi morální úsudek se zakládá na přesvědčení, že „pokud někdo má pro středek, který druhému zachrání život, pak není správné mu tento prostředek neposkytnout“, a proto podle jejího názoru problém v dilematu nepramení z lékárníkovy uplatnění vlastních práv, ale z toho, že nedokáže reagovat.

Když Amy postupně dostává řadu otázek, které vyplývají z Kohlbergovy konstrukce dilematu, její odpovědi se v zásadě nemění, takže různé sondy nepřispívají ani k bližšímu osvětlení, ani k pozměnění její původní reakce. Ať Heinz svou ženu má rád, nebo ne, stejně by neměl krást ani ji nechat umřít. Kdyby neumírala jeho žena, ale nějaká cizí paní, Amy říká, že „kdyby ta paní neměla nikoho blízkého nebo kdyby nikoho neznala“, pak by se jí měl Heinz pokusit zachránit, ale neměl by ten lék ukrást. Když však tazatelka opakováním otázek Amy dává najevo, že její odpovědi nepochopila nebo že byly nesprávné, Amy začíná pozbývat sebevědomí a odpovídá čím dál tím rozpačtěji a nejistěji. Na dotaz, proč by Heinz neměl ten lék ukrást, prostě opakuje „protože to není správné“. Na výzvu, ať vysvětlí, proč tvrdí, že krádež by nebyla dobrým řešením, nepřesvědčivě dodává: „Kdyby ho ukradl, třeba by nevěděl, jak ho má

své ženě podat, takže by stejně mohla umřít.“ Jelikož toto dilema nechápe jako samostatný problém morální logiky, nerozpoznává vnitřní strukturu jeho rozřešení: vzhledem k tomu, že sama tento problém staví zcela odlišně, naprosto se míjí s Kohlbergovou koncepcí.

Podle Amy svět sestává spíše z lidských vztahů než z jednotlivých lidí a k jeho soudržnosti přispívá spíše vzájemná propojenost mezi lidmi než systémy pravidel, a proto jádro tohoto dilematu spatřuje ve skutečnosti, že lékárník nedokázal reagovat na potřebu Heinzovy ženy. Amy říká, že „není správné, aby lidi umírali, když jim šlo zachránit život“, a přitom předpokládá, že kdyby lékárník věděl, co způsobí jeho odmítnutí prodat lék levněji, uvědomil by si, že „by ho měl té manželce prostě dát a nechat Heinze, aby mu ty peníze splatil někdy jindy“. Podle ní tedy řešení dilematu spočívá v tom, že se lékárníkovi vysvětlí, jak na tom Heinzova žena je, a pokud to nepůjde, pak se Heinz musí obrátit na ty, kteří mohou pomoci.

Stejně jako je Jake přesvědčený, že by soudce souhlasil s jeho názorem o správnosti Heinzovy krádeže, ani Amy nepochybuje, že „lékárník s Heinzem by určitě přišli na jiné řešení než krádež, kdyby to opravdu pořádně probrali“. Podle Jakea zákony „mají chyby“, a Amy považuje za chybu celé tohle drama, protože je přesvědčena, že „věci by se měly víc sdílet a pak by lidi nemuseli krást“. Obě děti si tedy uvědomují nutnost úmluvy, kterou však chtějí zprostředkovat různými způsoby – on osobně, prostřednictvím logických a právních systémů, ona osobně, prostřednictvím komunikace ve vztahu. On se spoléhá na konvence logiky, podle nichž lze vydedukovat řešení tohoto dilematu, a předpokládá, že druzí tyto konvence sdílejí; stejně tak se ona spoléhá na proces komunikace, předpokládá vzájemné propojení s druhými a věří, že ji vyslechnou. Zatímco však jemu se předpoklady ohledně úmluvy potvrzují, neboť logika jeho odpovědí je v souladu s kladenými otázkami, ona se ve svých předpokladech zklame, neboť dochází k selhání komunikace a tazatelka nedokáže její odpověď pochopit.

Ačkoliv z opakování otázek a rozhovoru s Amy je patrná frustrace, problém interpretace spočívá především v hodnocení její odpovědi. Jestliže Amyiny odpovědi posuzujeme ve světle Kohlbergovy definice stadií a posloupnosti morálního vývoje, pak jsou o celé jedno stadium méně vyspělé než Jakeovy. Lze je klasifikovat jako směs druhého a třetího stadia a zdánlivě odhalují, že dívka má pocit bezmocnosti, nedokáže systematicky uvažovat o pojmech morálky či práva, zdráhá se postavit autoritě nebo přezkoumat logiku předkládaných morálních pravd, ba dokonce

si ani nedokáže představit, že by mohla jednat přímo, aby zachránila život, nebo že by takové jednání, pokud by se do něj pustila, mohlo mít nějaký výsledek. Tak jako její spoléhání na vztahy zdánlivě prozrazuje přetrvávající závislost na druhých a zranitelnost, i její víra v komunikaci jakožto způsob řešení morálních dilemat se jeví jako naivní a kognitivně nezralá.

Když však Amy popisuje sama sebe, vzniká markantně odlišný dojem. Charakteristické preadolescentní znaky opět vytvářejí obraz dítěte, které si je jisto samo sebou, je přesvědčeno o svých názorech a nepochybuje o své způsobilosti vykonat něco, co bude pro svět přínosné. V jedenácti letech o sobě říká: „Rostu a měním se... Některé věci teď už chápu jinak, prostě proto, že se teď už opravdu dobře znám a mnohem víc toho vím o světě.“ Avšak svět, který zná, se liší od světa viděného prizmatem Kohlbergovy konstrukce Heinzova dilematu. Její svět je světem vztahů a psychologických pravd, v němž vědomí spojitosti mezi lidmi způsobuje, že si vůči sobě uvědomují odpovědnost a vnímají potřebu reakce. V tomto světě se nám její chápání morálky, které pramení z uznání vztahu, z víry v komunikaci jakožto ve způsob řešení konfliktů a z přesvědčení, že řešení dilematu vyplývá ze závažnosti, s jakou je předstřeno, už zdaleka nejeví tak naivní nebo kognitivně nezralé. Naopak, její úsudky obsahují vhléd typický pro etiku péče, právě tak jako Jakeovy úsudky odrážejí logiku spravedlivého přístupu. Její vznikající vědomí „metody pravdy“, která je základním principem nenásilného řešení konfliktů, ji společně s vírou v obnovující působení péče vede k tomu, aby protagonisty dilematu nevnímala jako oponenty sešikované proti sobě v jakémsi klání o práva, ale jako nedílné součásti sítě vztahů, na jejímž přetrvání jsou všichni závislí. V důsledku toho řeší dané dilema tím, že tuto síť aktivuje prostřednictvím komunikace; zajistí, aby do ní žena i nadále patřila, neboť propojení posílí, a nikoli přeruší.

Avšak odlišná logika Amyiných odpovědí nás upozorňuje na interpretaci vlastního rozhovoru. Ačkoli je zamýšlený jako sled dotazů, jeví se spíše jako dialog, nabývající vlastních morálních dimenzí, které se týkají tazatelčina užítí moci a respondentčinych projevů respektu. Z tohoto posunu v koncepci rozhovoru je okamžitě zřejmé, že tazatelčin problém pochopit Amyiny odpovědi pramení ze skutečnosti, že Amy odpovídá na jinou otázku, než se tazatelka domnívá. Amy nezvažuje, *jestli* má Heinz v této situaci jednat („Měl by Heinz lék ukrást?“), nýbrž uvažuje, *jak* by měl Heinz jednat, aby zareagoval, když ví, co jeho žena potřebuje („Měl by Heinz lék ukrást?“). Tazatelka bere způsob jednání jako samozřejmost

a předpokládá, že je to jasná věc: Amy předpokládá, že je nezbytné jednat, a zvažuje formu, jakou to podniknout. Tazatelka si tedy nedokáže představit odpověď, která není zahrnuta do Kohlbergovy morální filozofie, a tudíž nedokáže ani vyslechnout Amyinu otázku a pochopit logiku její odpovědi ani rozpoznat, že to, co se z jedné perspektivy jeví jako vyhýbavost před dilematem, z jiného hlediska znamená pochopení problému a hledání přijatelnějšího řešení.

A tak tyto dvě děti spatřují v Heinzově dilematu dva velmi odlišné morální problémy: Jake v něm vidí konflikt mezi životem a majetkem, který lze vyřešit logickou dedukcí. Amy trhlínu v lidském vztahu, kterou lze zacelit jen jeho vlastní nití. Tyto děti si kladou odlišné otázky, pramenící z odlišných koncepcí morálky, a proto docházejí k zásadně neslučitelným odpovědím, jejichž uspořádání do sledu stadií na vzestupné stupnici lidské zralosti, kalibrované podle logiky chlapcových odpovědí, zcela opomíjí odlišnou pravdu, která se objevuje v úsudku dívky. Na otázku „Co chápe on, a ona ne?“ poskytuje Kohlbergova teorie pohotovou odpověď: Jakeovy úsudky byly klasifikovány jako o celé jedno stadium vyspělejší, a tudíž morálně zralejší než úsudky Amyiny; na otázku „Co chápe ona, a on ne?“ však nemá Kohlbergova teorie co říci. Protože většina dívčinych odpovědí propadne sítí Kohlbergova bodovacího systému, z jeho perspektivy se zdá, že leží zcela mimo oblast morálky.

Avšak tak jako Jake projevuje velmi vyspělé chápání logiky ospravedlnění, i Amy je stejně vyspělá ve svém pochopení podstaty volby. Uvědomuje si, že „když dvě cesty vedou naprosto odlišnými směry a vy se rozhodnete pro jednu z nich, nikdy se nedovíte, co by se stalo, kdybyste se vypravili jiným směrem“, a vysvětluje, že „to je příležitost, které musíte využít, a jak jsem řekla, nikdo neví, jak to dopadne“. Aby tento názor „jednoduše“ vysvětlila, popisuje své rozhodnutí strávit léto na táboře:

Nikdy se nedovím, co by se stalo, kdybych tady zůstala; a když se mi na táboře nebude líbit, nikdy se nedovím, jestli by bylo lepší, kdybych tady zůstala. Nejde na to nijak vyhrát, protože prostě nejde udělat obojí najednou, takže se musíte rozhodnout, ale člověk prostě nikdy neví.

Takto tedy tyto dvě jedenáctileté děti, obě vysoce inteligentní a vnímavé, i když každé jinak, předvádějí odlišné způsoby morálního chápání, odlišné způsoby uvažování o konfliktu a volbě. Když Jake řeší Heinzovo dilema, spoléhá se, že se pomocí krádeže vyhne konfrontaci,

a obrací se k zákonu, aby spor urovnal. Transponuje hierarchii moci na hierarchii hodnot, čímž zneškodní potenciálně výbušný konflikt mezi lidmi, neboť jej předestře jako neosobní konflikt nároků. Takto abstrahuje morální problém od interpersonální situace a v logice spravedlnosti nalézá objektivní způsob, jak rozhodnout, kdo spor vyhraje. Avšak toto hierarchické uspořádání spolu s představitostí vítězství a porážky i s potenciálním násilím, které je v něm obsaženo, musí v Amyině konstrukci ustoupit propojené síti, předivu vztahů, udržovaných v procesu komunikace. Dojde-li k tomuto posunu, morální problém se promění z problému nespravedlivé dominance, převahy majetku nad životem, na problém zbytečné exkluze a lékárníkovy neschopnosti reagovat na ženínu potřebu.

Tento posun ve formulaci morálního problému a průvodní změnu v představitosti vztahů lze postřehnout i v odpovědích dvou osmiletých dětí, Jeffreyho a Karen, které měly popsat situaci, v níž přesně nevěděly, jak se správně zachovat:

Jeffrey

Když fakt moc chci jít za kamarády a moje máma ukřiví ve sklepe, myslím na kamarády, a pak zas na mámu, a pak přemýšlím, jak se správně zachovat. *(Ale jak víš, že právě to je správně?)* Protože některé věci jsou důležitější než jiné věci.

Karen

Mám spoustu kamarádek a kamarádů a nemůžu si vždycky hrát se všemi, takže se musí prostřídat, protože jsou to všechno moji kamarádi. Ale když někdo zůstane úplně sám, tak si hraju s ním. *(Na co všechno myslíš, když se takhle snažíš rozhodnout?)* No, jak je někdo úplně sám, na samotu.

Jeffrey vytváří hierarchické uspořádání, aby vyřešil konflikt mezi přáním a povinností, kdežto Karen popisuje síť vztahů, která zahrnuje všechny její kamarády i kamarádky. Obě děti se zabývají problémem exkluze a priority, který vznikl volbou, avšak Jeffrey přemýšlí o tom, co má přednost, kdežto Karen se soustředí na to, kdo byl opomenut.

Naprosto odlišné obrazy hierarchie a sítě v dětském uvažování o morálním konfliktu a volbě objasňují dvě chápání morálky, která jsou spíše komplementární než sekvenční či protikladná. Takovýto výklad odlišností se však staví proti jednostrannosti vývojové teorie, která řadí

rozdílnosti hierarchicky. Soulad mezi uspořádáním vývojové teorie a struktury myšlení chlapců kontrastuje s rozparem mezi touto teorií a strukturou, která se projevuje v myšlení dívek. Avšak při jakémkoli porovnání na sebe úsudky dětí vzájemně nenavazují. Proto se naskýtají otázky o vztahu mezi těmito dvěma perspektivami: Jaký má tato odlišnost význam a jak jsou tyto dva způsoby uvažování spojeny? Tyto otázky můžeme lépe pochopit, když se zamyslíme nad vztahem mezi tím, jak chápou morálku jedenáctileté děti a jak popisují samy sebe:

Jak byste se sami sobě popsali?

Jake

Jsem dokonale – umím být pěkně ješitný. Co chcete – je úplně jedno, jak se popíšu?

Amy

Tím jako myslíte moji povahu? *(Co myslíš?)* No, já nevím. Já bych se popsala jako... no, co tím vlastně myslíte?

Kdybyste měli popsat, jací jste, abyste sami poznali, že to jste vy, co byste řekli?

Jake

Já bych začal tím, že je mi jedenáct. Jake (příjmení). Musel bych dodat, že bydlím v (jméno města), protože to ke mně hodně patří, a taky že můj táta je doktor, protože myslím, že to mě taky tak trochu mění, a že se nezastávám zločinu, pokud se ovšem nejmenujete Heinz; že podle mě je škola otrava, protože podle mě člověku tak trochu mění povahu. Já tak nějak moc nevím, jak se popsat, protože vlastně nevím, jak vidět svou osobnost. *(Kdyby ses měl opravdu přesně popsat, co bys řekl?)* Mám rád blíž vtípy. Zrovna moc mě nebaví se učit, ale všechno ve škole zvládám. Všechny úkoly, které jsem ve škole dostal, jsem vždycky zvládl, až na ty, na které se člověk musí učit, ale když si to přečtu, tak je taky zvládnou, jenže někdy mě nebaví ztrácet čas nad lehkými domácími úkoly. A taky mě šilene baví sport. Na rozdíl od spousty jiných lidí si myslím, že svět má pořad ještě naději... Většinu lidí, které znám, mám rád, a mám se bezvadně, stejně tak skvěle jako všichni kolem mě, a na svůj věk jsem dost vysoký.

Amy

Tak já bych řekla, že jsem někdo, koho baví škola a učení, a že tím se chci v životě zabývat. Chci pracovat ve vědě nebo něco podob-